

Teresa Z. Sarleja

Metoda biograficzna w pracy socjalnej

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (18-19), 307-316

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Metoda biograficzna w pracy socjalnej

Typy badań w pracy socjalnej

Prowadzenie badań naukowych jest koniecznością, staje się też coraz bardziej akceptowaną i integralną częścią profesjonalnej pracy socjalnej, budzi nadzieje na podniesienie jej skuteczności, ale też sprawia swoiste trudności. Projektowanie metodologii zbierania i opracowywania danych wymaga znajomości nie tylko teorii pracy socjalnej, ale i metodologii badań nauk społecznych, stosowania zarówno podejścia „twardego”, wykorzystującego w procesie badawczym metody ilościowe, jak i podejścia „miękkiego”, wykorzystującego metody jakościowe. W badaniach tych znajduje zastosowanie mierzenie zjawisk, ale też i procedury umożliwiające ich rozumienie i interpretację. Różne zagadnienia związane z prowadzeniem badań naukowych w pracy socjalnej budzą też rozmaite kontrowersje. Pojawia się kwestia podstaw epistemologicznych tych badań, skonkretyzowana w postaci pytania o to, czy empiryczne wyniki badań oraz doświadczenie, intuicja i praktyka mają taką samą wagę, kwestia odpowiedzialności etycznej, gdy praktykę pracy socjalnej łączymy z prowadzeniem badań naukowych, zawarta w pytaniu o to, czy metody działania w tej sytuacji powinny być bardziej podporządkowane celom badań, czy też rozwiązywaniu problemów podopiecznych i wiele innych. Pytania te ukierunkowują podejmowane studia i dyskusje coraz to liczniejszego grona osób zajmujących się pracą socjalną¹.

Zazwyczaj w pracy socjalnej z punktu widzenia przedmiotu badań i problematyki badawczej wyróżnia się trzy typy badań: badania w pracy socjalnej, badania nad pracą socjalną oraz badania dla pracy socjalnej. Pierwszy typ badań, badania w pracy socjalnej, są bezpośrednio włączone w proces interwencji socjalnej. Ich pierwszym etapem jest diagnoza sytuacji, dostarczająca informacji wyjściowych, potrzebnych do opracowania planu działania, a ostatnim - ocena rezultatów działań praktycznych. W badaniach tych dokonuje się rzetelnego porównania między stanem wyjściowym a uzyskanymi efektami. Do drugiego typu badań, do badań

¹ Frysztacki K., Dylematy badawcze w pracy socjalnej, [w:] Praca socjalna w Polsce - badania - kształcenie - potrzeby praktyki, pod red. A. Niesporoka, K. Wódz, Katowice, 1999, s. 15 - 18.

nad pracą socjalną, zalicza się studia nad instytucjami, zasadami działania instytucji, analizy funkcjonalne, studia teoretyczne oraz badania nad kwalifikacjami i kompetencjami pracowników socjalnych. Do tego typu badań należy też wyjaśnianie rezultatów interwencji socjalnej (przyczyn porażek i sukcesów) oraz analizy zależności między pracą socjalną, a kwestiami społecznymi. Trzeci typ badań, badania dla pracy socjalnej, polega na tworzeniu i testowaniu narzędzi badawczych, opracowywaniu i analizowaniu kategorii mierników wykorzystywanych w praktyce socjalnej, takich jak np. minimum socjalne².

W praktyce badawczej prowadzi się jednak badania, które łączą w sobie wspomniane wyżej dwie, tradycyjnie ukształtowane, ilościowe i jakościowe orientacje badawcze oraz wymienione trzy typy badań specyficznych dla pracy socjalnej. Coraz częściej w pracy socjalnej znajdują zastosowanie badania jakościowe, w których mniej jest ważny obiektywny, fizyczny ogląd spraw, a bardziej sens czy znaczenie, jakie sprawom tym nadaje człowiek³. Są to badania typu otwartego, bez założeń teoretycznych i hipotez wstępnych, nastawione na rozpoznanie tego, co się dzieje i jakie to ma znaczenie dla ludzi w tym uczestniczących. Badania te odchodzą od pytania jako narzędzia poznania, zastępują je uważnym patrzeniem, słuchaniem, rozmową, dyskusją, dialogiem, jak również fotografowaniem czy filmowaniem, badacz wchodzi w relację z badanymi, wczuwa się w ich stany psychiczne. Badania te prowadzone są z zastosowaniem metody otwartego wywiadu pogłębionego, obserwacji uczestniczącej, metody biograficznej, analizy pamiętek i innych. Wśród tych metod metoda biograficzna ma swoją ugruntowaną pozycję w naukach społecznych, zgodnie z tradycją orientacji humanistycznej - rozumiejącej, jest ona nie tylko sposobem gromadzenia danych o przedmiocie badań wraz z odpowiadającymi jej sposobami analizy treści, lecz również wyraża postawę teoretyczną - metodologiczną wobec rzeczywistości społeczno - kulturowej, podkreślającą podmiotowość badanych⁴. Szersze wykorzystanie metody biograficznej w jakościowych badaniach pracy socjalnej może przyczynić się do rozwoju pracy socjalnej jako nauki i praktyki społecznej.

Geneza badań biograficznych w naukach społecznych

Biografia to termin pochodzący od gr. *bios* = życie oraz *grapho* = piśmę, oznaczający opis życia i działalności jakiejś osoby. Początki tak rozumianej metody

² Szatur-Jaworska B., Teoretyczne podstawy pracy socjalnej, [w:] Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie, pod redakcją T. Pilcha i I. Lepalczyk, wyd. II, Warszawa, 1995, s. 114.

³ Kotlarska-Michalska A., Stan badań nad pracą socjalną w Polsce po 1990 roku, [w:] Praca socjalna w Polsce - badania - kształcenie - potrzeby praktyki, pod red. A. Niesporcka, K. Wódz, Katowice, 1999.

⁴ Dróżka W. [1997], Metoda biograficzna z perspektywy rozwoju orientacji humanistyczno - jakościowej w pedagogice, „Edukacja. Studia. Badania”. Nr 4/1997, s. 23.

biograficznej tkwią już w starożytności, ponieważ już wtedy dokonywano w różnych celach prób opisu życia i działalności różnych wybitnych, sławnych osób. Jednak nadanie tej metodzie naukowego charakteru miało miejsce dopiero w nauce nowożytnej.

W bogatej literaturze przedmiotu, zarówno polskiej, jak i obcojęzycznej pojawiły się takie określenia jak: biografia, autobiografia, historia życia, cykle życia itp., zaś na gruncie socjologii amerykańskiej określenie „metoda historii życia” (*life story method*)⁵. Różnorodności terminologicznej odpowiadały odmienne założenia metodologiczne i procedury badawcze, w związku z czym w naukach społecznych toczył się spór o status metody biograficznej. Spór ten przedstawiła Anna Giza, wskazując na dwuznaczność pojmowania terminu „metoda biograficzna”, którego definicje odsyłają albo do niejednoznacznie określonego pojęcia zbioru danych uzyskanych w szczególnie sposób lub odznaczających się szczególnymi cechami, albo również niejednoznacznie określonego zbioru technik nadających się do analizy tego rodzaju danych. Zdaniem autorki, problem metody biograficznej jest tylko powierzchnią bardziej fundamentalnych problemów towarzyszących socjologii od początków jej narodzin, jako samodzielnej dyscypliny, a wiążących się z problemami jej epistemologicznego uzasadnienia⁶. Kontekst tej dyskusji zdaje się wyjaśniać dlaczego W. I. Thomas i F. Znaniecki, uznawani za twórców metody biograficznej w socjologii, w stworzonym przez siebie dziele pt. „Chłop polski w Europie i Ameryce”, na podstawie prowadzonych w latach 1918 - 1920 analiz listów i autobiografii polskich emigrantów, nie posługiwali się terminem „metoda biograficzna”, a mówiąc o metodzie mieli na uwadze indukcję analityczną. Posługiwanie się określeniem „materiały biograficzne”, zdaniem autorki, uzasadnili teoretycznie, a nie metodologicznie, narażając się w ten sposób na krytykę, a samą biografię potraktowali nie jako „materiał do obróbki”, ale jako teoretyczny konstrukt uprawomocniający analityczny rozbiór („indukcję analityczną”) tekstów, nie przedstawiając jednak jej omówienia, choć związek tej metody z wykorzystaniem materiałów „jakościowych”, jest zagadnieniem kluczowym dla empirycznego wymiaru Znanieckiego teorii działań.

Zrozumienie takiego podejścia ułatwia analiza historycznego kontekstu powstawania ich dzieła oraz cele jakie sobie postawili. Chodziło w nim o połączenie „subiektywnego” nurtu w naukach o kulturze, usiłującego przywrócić świat społeczny jednostce w kategoriach wartości i znaczenia, z „obiektywizującym” nurtem w psychologii społecznej, usiłującym przywrócić pojęciu świadomości zakorzenienie w obiektywnym zewnętrznym świecie, co było obiektywnie możliwe, bowiem

⁵ Szczepański J., *Odmiany czasu teraźniejszego*, wydanie drugie poszerzone, Warszawa 1973, s. 617 i następne.

⁶ Giza A., *Biografia jako fakt empiryczny i jako kategoria teoretyczna*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*. pod redakcją Jana Włodarka i Marka Ziółkowskiego. Warszawa - Poznań, 1990, s. 39 - 40.

w przypadku obu wymienionych nurtów centralną kategorią jest kategoria działania. Z takiego postawienia kwestii, zdaniem A. Gizy, wynikały konkretne postulaty metodologiczne: całościowej rekonstrukcji kultury z punktu widzenia działań, w których wyrażają się (są podtrzymywane lub kreowane) jej wartości.

W efekcie w „Chłopie polskim” przedstawiono próbę trzech rodzajów syntez: teoretyczną próbę powiązania pojęcia postawy i pojęcia wartości w kategorii działania (wzajemny formujący wpływ postaw i wartości miał stanowić podstawę ładu społecznego, rozumianego normatywnie), krok w kierunku powiązania teorii i praktyki poprzez dostarczenie podstaw racjonalnej polityki społecznej oraz próbę syntezy humanistycznej i pozytywistycznej socjologii (współczynnika humanistycznego i inżynierii społecznej).

Z analizy dziejów dyskusji nad podejściem biograficznym, zdaniem A. Gizy, wynika, że recepcja „Chłopa polskiego” miała charakter pozytywistyczny i humanistyczny, przy czym paradoksalny jest fakt, że obie te szkoły przyswoiły sobie to dzieło jako swoistą klasykę, choć w sposób diametralnie różny. Recepcja „Chłopa polskiego” rozpadła się na dwie skrajności, między którymi jego twórcy usiłowali „zasypać przepaść”, bowiem w miejsce legitymizacji narzędzi zawartej w samym dziele, podsunęto własne, zachowujące wszelkie rozdarcia, które dzieło chciało zaleczyć⁷.

Zapoczątkowane przez W. I. Thomasa i F. Znanieckiego podejście biograficzne w socjologii rozwijało się w Stanach Zjednoczonych w tzw. szkole chicagowskiej, zwłaszcza w latach trzydziestych XX wieku oraz miało swoich kontynuatorów (m.in. L. Krzywicki, J. Chałasiński, W. Grabski) w Polsce w okresie międzywojennym. F. Znaniecki rozpoczął również polską i światową tradycję organizowania konkursów na pamiętniki dla celów analiz naukowych. Wielkim zwolennikiem F. Znanieckiego był jego uczeń - J. Chałasiński, który w 1936 r. ogłosił konkurs na „Opis prac, życia i przemyśleń młodzieży wiejskiej” oraz na podstawie odpowiedzi konkursowych napisał czterotomowe dzieło: „Młode pokolenie chłopów” [1938].

Podejście biograficzne w socjologii rozwijało się również po II wojnie światowej. J. Chałasiński wydał kolejne zbiory pamiętników, ukazały się także prace innych autorów. Polska szkoła socjologii kontynuowała stosowanie metody biograficznej wówczas, gdy w socjologii amerykańskiej, zdominowanej przez funkcjonalizm strukturalny i metody „surveyowe”, uznawane za bardziej naukowe, stała się ona metodą marginesową⁸. Jak podają J. Włodarek i M. Ziółkowski, kiedy to w roku 1967 René König przygotowywał międzynarodowy podręcznik metod badawczych socjologii, rozdział o metodzie biograficznej opracował J. Szczepański.

⁷ Giza A., Biografia jako fakt empiryczny i jako kategoria teoretyczna, j. w. , s. 44.

⁸ Helling I., K., Metoda badań biograficznych, [w:] Metoda biograficzna w socjologii, pod redakcją Jana Włodarka i Marka Ziółkowskiego. Warszawa - Poznań, 1990, s. 14.

Metoda biograficzna jest więc w Polsce znana, a jako specjalność polskiej socjologii traktowane są zwłaszcza konkursy na pamiętniki - osadników, chłopów, mieszkańców miast czy robotników, których ogłoszono stosunkowo dużo⁹. Stopniowo następowało przywrócenie znaczenia metodzie biograficznej także w innych krajach.

Ogólna charakterystyka badań biograficznych

W literaturze przedmiotu bardzo często badania biograficzne nazywa się metodą biograficzną i utożsamia się z metodą polegającą na wykorzystaniu dokumentów osobistych. Takiemu utożsamianiu przeciwstawia się J. Lutyński, który uważa, że możliwość zastosowania metody biograficznej nie ogranicza się do wykorzystania dokumentów osobistych, w socjologicznym znaczeniu, tj. uwzględniających subiektywny punkt widzenia. Jego zdaniem, „Gdy punkt wyjścia w analizie danych stanowi biografia jednostek, kiedy, na przykład, ustala się typologie odnoszące się do ich biografii na podstawie informacji o karierach zawodowych czy życiu rodzinnym i operuje się takimi typologiami w dalszych analizach, możemy także mówić o zastosowaniu metody biograficznej, chociaż subiektywny punkt widzenia badanych nie został wzięty pod uwagę”¹⁰. Bogatych danych dotyczących ważnych faktów z życia jednostek dostarczać mogą, obok sposobów niestandardizowanych, także standaryzowane (zakładające stosowanie formularzy), obok autobiografii pisanych na prośbę badacza, także wywiady standaryzowane, ankiety audytoryjne, pocztowe i inne, a wspomnienia i inne dokumenty osobiste mogą być analizowane w oderwaniu od biografii autorów, a po zakodowaniu traktowane jak wypełnione kwestionariusze. Do metod niestandardizowanych J. Lutyński zalicza różne rodzaje swobodnych wywiadów, dialogów itp. oraz konkursy na pamiętniki, techniki wypracowań, autobiografię, przygotowaną na prośbę badacza skierowaną bezpośrednio do respondenta, przy czym te pierwsze zalicza do metod opartych na wzajemnym komunikowaniu się bezpośrednim, słownym, a te drugie - na wzajemnym komunikowaniu się pośrednim, pisemnym. Tak więc w podejściu biograficznym wykorzystywane być mogą różne metody i techniki zbierania danych.

W literaturze przedmiotu, najczęściej przyjmuje się za N. K. Denzinem, że „biografia przedstawia doświadczenia i definicje danej osoby, danej grupy lub danej organizacji tak, jak ta osoba, grupa lub organizacja interpretuje te doświadczenia”. Natomiast J. Włodarek i M. Ziółkowski przedmiot zainteresowania uczonych sto-

⁹ Włodarek J., Ziółkowski M., Teoretyczny i empiryczny status metody biograficznej we współczesnej socjologii, [w:] Metoda biograficzna w socjologii, j. w., s. 3. /

¹⁰ Lutyński J., Metoda biograficzna i sposoby otrzymywania materiałów w badaniach socjologicznych, [w:] Metoda biograficzna w socjologii. pod redakcją Jana Włodarka i Marka Ziółkowskiego. Warszawa - Poznań, 1990, s. 84.

sujących metodę biograficzną określili jako przebieg życia ludzkiego traktowany w kategoriach wycinka społecznej rzeczywistości oraz wskazali trzy odrębne zespoły zagadnień, do których odnosi się szeroko rozumiana metoda biograficzna. Pierwszym z nich jest analizowanie przebiegu życia ludzkiego, traktowanego w kategoriach wycinka społecznej rzeczywistości, drugim - rozważania ogólnometodologiczne i teoretyczne skoncentrowane na problematyce relacji pomiędzy biografiami indywidualnymi a kształtem społeczeństwa i zachodzącymi w jego obrębie procesami, trzecim - refleksja nad najlepszymi metodami wywoływania, zbierania, analizy i interpretacji, rozmaitych materiałów biograficznych¹¹.

Poszczególne rodzaje badań biograficznych różnią się ze względu na sposób określenia celu badań, status teoretyczny przeprowadzanych analiz oraz postępowanie badawcze.

Kryterium celu badań biograficznych jest podstawą wyróżnienia metody „biografia jako temat” (zagadnienie samo w sobie), z pytaniami o typowe sekwencje zdarzeń, ich znaczenie i strukturę w życiu ludzi oraz metody „biografia jako środek”, gdzie informacje biograficzne mają służyć udzieleniu odpowiedzi na postawione pytania socjologiczne, np. w jaki sposób człowiek dokonuje wyboru kształcenia w systemie oświaty dorosłych i jakie to ma znaczenie w odniesieniu do jego kariery życiowej w różnych dziedzinach.

Z punktu widzenia teoretycznego statusu metod biograficznych, w odróżnieniu od podejścia W. I. Thomasa i F. Znanieckiego, zauważa się, że obecnie badacze nie poszukują nieograniczonych czasowo i przestrzennie praw ogólnych i prawidłowości dotyczących organizacji społecznych, lecz szukają prawidłowości w odniesieniu do: po pierwsze, indywidualnych przypadków, formułując twierdzenia ważne na poziomie jednostki, po drugie, historycznie i społecznie określonych grup, bądź formalnych struktur interakcji, formułując twierdzenia ważne dla typów ustanowionych w analizach oraz po trzecie, selektywnej percepcji i wiedzy potocznej, formułując twierdzenia ważne uniwersalnie. W związku z tym, status teoretyczny przypisywany badaniom biograficznym stosującym różne warianty metody biograficznej jest ograniczony do trzech rodzajów twierdzeń wyjaśniających lub opisowych, w zależności od tego, w odniesieniu do czego badacze poszukują pewnych prawidłowości.

Analiza postępowania badawczego umożliwiła wyłonienie takich kryteriów podziału metod biograficznych jak: fazy procesu badawczego, źródło danych oraz kategorie analizy danych. Z punktu widzenia faz procesu badawczego, wyróżnia się biografię kompletną, tematyczną i przygotowaną do opublikowania; z punktu widzenia źródła danych - biografię bezpośrednią (bezpośrednio dostarczającą in-

¹¹ Włodarek J., Ziółkowski M., Teoretyczny i empiryczny status metody biograficznej we współczesnej socjologii, [w:] Metoda biograficzna w socjologii. pod redakcją Jana Włodarka i Marka Ziółkowskiego. Warszawa - Poznań, 1990, s. 7-8.

formacji o osobie) i pośrednią (dostarczającą informacji o osobie badanej jako członku pewnej kategorii) oraz z punktu widzenia przyjmowanych kategorii analiz - biografie w ujęciu ilościowym, gdzie badacze posługując się metodami statystycznymi stosują głównie kategorie statystyczne do operacjonalizacji teoretycznie wypracowanych hipotez i statystyczne techniki analizy danych oraz biografie w ujęciu jakościowym, gdzie badacze zorientowani na badania jakościowe wydobywają kategorie dopiero po zebraniu danych, zaczynając od pytań opartych na fenomenologii, symbolicznym interakcjonizmie, lecz nie wyprowadzają hipotez z teorii, poszukując zamiast tego własnych kategorii osób badanych, ustalone pojęcia socjologii stosują dopiero w fazie wyjaśniania dlaczego ludzie w pewien sposób interpretują swoje życie¹².

Ważnym problemem jest też dobór próby do badania. Zdaniem I. K. Helling, odpowiednio do celów badań oraz odpowiadających im wariantom metody biograficznej stosuje się też różne sposoby selekcji przypadków, bowiem istnieje ścisły związek między doбором próby, zbieraniem danych i ich analizą. W przypadku rodzaju biografii „biografia jako temat”, wyboru pierwszych przypadków dokonuje się zgodnie z założeniami metody reprezentatywnego przypadku, ale dobór dalszych przypadków opiera się na kryteriach wewnętrznych, które pojawiają się jako konsekwencja uzyskanych danych i nie można ich ustalić z góry przed przeprowadzeniem analizy. W przypadku rodzaju biografii „biografia jako środek” wybiera się np. przedstawicieli określonego zawodu, pewne fabryki reprezentujące określone typy przemysłu itp., przy czym wybór osób i grup nie jest oparty na modelach próby statystycznej, wnioskowanie zatem na podstawie zbadanych przypadków nie może być oparte na zasadzie prawdopodobieństwa, lecz musi być dokonane na zasadzie wiarygodności. Próba nie stanowi natomiast problemu, gdy badacze zainteresowani są formami biograficznej rekonstrukcji, ponieważ zakładają oni uniwersalną strukturę selektywnej percepcji i logikę potocznego myślenia oraz uważają, że każdy przypadek przypomina tę uniwersalną strukturę.

Wymieniona autorka uważa, że w badaniach biograficznych stoimy wobec problemu wyboru koncepcji reprezentatywności. Jedna oparta jest na znanych szansach bycia wybranym do badań przed zbieraniem danych i na statystycznym modelu wnioskowania o szerszych populacjach. Druga, na uzasadnianiu wnioskowania *ex post*, to znaczy wybór indywidualnych przypadków zostaje uzasadniony przez teoretyczne nasycenie badanych przypadków, tj. w momencie, gdy nie pojawiają się już nowe atrybuty i związki w odniesieniu do nowych badanych przypadków. Trzecią stanowi tzw. model wnioskowania klinicznego, zgodnie z którym w wyniku intensywnego badania jednego lub kilku przypadków indywidualnie ustala się prawidłowości, a przypadki odbiegające mogą stanowić podstawę do tworzenia pod-

¹² Helling I., K., Metoda badań biograficznych, [w:] Metoda biograficzna w socjologii, j. w., s. 13 - 31.

typów bądź typów odmiennych, dając wyniki, które mogą być wykorzystane do formułowania przewidywań o indywidualnych członkach grupy.

B. Gołębiowski, opierając się na założeniach N. K. Denzina, formułuje dyrektywy prowadzenia badań biograficznych, uważa bowiem, że „u podstaw metody biograficznej znajdują się w zasadzie te same założenia, które przyjął N. K. Denzin w *The Research Act (1978) dla The History Life Method*”. Zgodnie z tymi założeniami zaleca m.in. wnikliwe (wierne i głębokie) poznanie subiektywnych odczuć, doznań i przeżyć ludzi, gdyż one warunkują wszelką ich aktywność, uwzględnianie kontekstu środowiskowego, który określa subiektywne aspekty zjawisk społecznych, wykorzystywanie różnych źródeł informacji oraz dążenie do nadania badaniom charakteru monografii historycznej, poznania przeszłych doświadczeń, aby w pełni zrozumieć subiektywne interpretacje i przeżycia jednostek i grup społecznych

Spektrum źródeł informacji w badaniach biograficznych, zdaniem wymienionego autora, jest bardzo szerokie, wśród nich wyróżnić można m.in. dokumenty pisane spontanicznie (np. dziennik pisany z wewnętrznej potrzeby autora) i pobudzane (np. pamiętnik pisany na konkurs). Do dokumentów pobudzanych zaliczyć też można biografie edukacyjne napisane np. na prośbę nauczyciela akademickiego. W różny sposób mogą być prezentowane wyniki badań. Może to być prezentacja całościowa wyników badań, prezentacja wyników poszczególnych przypadków, wyników analizy całościowej z przytoczeniem przypadków typowych, prezentacja przypadków syntetycznych, syntez modelowych, modeli procesualnych biografii¹³.

Na podstawie przeglądu istniejących opracowań J. Szczepański wyróżnia kilka sposobów postępowania w analizie materiału biograficznego, a mianowicie:

1. metodę konstruktywną, polegającą na łączeniu faktów dostarczanych przez autobiografie, według hipotez zaczerpniętych z teorii ogólnej, w nowy obraz, odwołującą się do intuicji uczonego;
2. metodę egzemplifikacji, polegającą na ilustrowaniu i uzasadnianiu pewnych hipotez dobranymi przykładami z biografii, mającą na ogół niewielką wartość naukową;
3. metodę analizy treści, wypracowaną m.in. w badaniach treści gazet i czasopism, rozwiniętą w badaniach propagandy i treści przekazywanych przez środki masowej komunikacji, gdzie struktura całości biografii odkrywana jest w wyniku podziału według określonych kryteriów i haseł;
4. analizę statystyczną, zmierzającą do ustalenia zależności i zapewniającą możliwość ich pomiaru, szczególnie przydatną, gdy autobiografie wykorzystywane są jako materiał pomocniczy i uzupełniający,

¹³ Gołębiowski B., *Metoda biograficzna w pedeutologii*, [w:] *Współczesne zagadnienia zawodu nauczyciela*, pod red. W. Dróżki, B. Gołębiowskiego, Kielce, 1995.

5. analizę typologiczną, polegającą na ustaleniu pewnych typów osobowości, typów zachowań i typów wzorów współżycia w wyniku kategoryzacji i klasyfikacji bogactwa rzeczywistości opisanej w autobiografiach.

Wymienione sposoby interpretowania i wykorzystania materiałów biograficznych mogą być stosowane łącznie, co pozwala na wieloaspektowe ujęcie materiału badawczego oraz uzyskanie ciekawych i zróżnicowanych wyników badań¹⁴.

Wartość poznawcza metody biograficznej w praktyce pracy socjalnej

Wykorzystanie metody biograficznej w praktyce pracy socjalnej, która ze swojej natury odnosi się do całokształtu życia ludzkiego, daje możliwość poznania i zrozumienia z jednej strony - unikalności każdej jednostki, z drugiej zaś - jej wzajemnych związków z otoczeniem, społecznym, ekonomicznym i kulturowym, tj. w kontekście szerokiej perspektywy społecznej badanej zbiorowości. Badanie jednostek i małych grup społecznych prowadzone techniką wywiadu lub gromadzenia danych, uzyskiwanych bezpośrednio od respondentów, utrwalonych w formie pisemnej, prowadzi do uzyskania materiałów biograficznych w postaci biografii konstruowanych przez badacza i dokumentów osobistych, będących opisami życia codziennego, tj. pamiętników, wspomnień, autobiografii, zapisków okazjonalnych, takich jak listy i notatki. Dokumenty te są relacją o zdarzeniach minionych, wymagają nastawienia interpretacyjnego, retrospektywno - refleksyjnego, ale też ułatwiają badaczowi daleko lepsze zrozumienie historii życia jednostki badanej, analizę i korektę spostrzeżeń zgromadzonych przez badacza..

F. Znanięcki bezpośrednio wartość biografii jako dokumentu życiowego upatrywał w tym, że „wyraża on znaczną ilość różnorodnych, a powiązanych doświadczeń osobistych, które nawzajem się dopełniają i oświetlają, stanowią całość, umożliwiającą badaczowi daleko lepsze ich zrozumienie, kontrolę i analizę, niż gdy ma się do czynienia z poszczególnymi odosobnionymi wypowiedziami, jak w kwestionariuszu, wywiadzie lub liście”¹⁵. Podobne stanowisko prezentują współcześni badacze. Według Jana Turowskiego „Źródło biograficzne zawiera [...] trzy niezastąpione elementy, jakie są niezbędne w badaniu i wyjaśnianiu jakiegoś zjawiska, czy części rzeczywistości społecznej, a mianowicie opis obiektywnej sytuacji społecznej, dokonanej przez osobę uwikłaną w daną sytuację, jej własną definicję tej sytuacji i poglądy na zawarte w niej sprawy oraz opis zachowania się czy też działania jednostki w tej sytuacji”¹⁶.

¹⁴ Szczepański J., *Odmiany czasu teraźniejszego*, wydanie drugie poszerzone, Warszawa, 1973, s. 639 -640.

¹⁵ Znanięcki F., *Przedmowa*, [w:] Chałasiński J., *Młode pokolenie chłopów*, t. I, Warszawa, 1984, s. XI.

¹⁶ Turowski J., *Socjologia wsi i rolnictwa*, Lublin, 1992, s. 46.

Znaczenie badań biograficznych trudno jest przecenić szczególnie w czasach współczesnych, w sytuacji modernizacji gospodarki i społeczeństwa, kiedy to, jak twierdzi E. Gruber, „Zanikanie - w ramach modernizacji - tradycyjnych biografii stało się już zjawiskiem powszechnym. Czy będą to biografie naprędce konstruowane, biografie ryzykowne czy nawet biografie niebezpieczne dla wszystkich ponowoczesnych sposobów życia wspólne jest to, że są biografiami przerywanymi. Są to biografie pozbawione ciągłości, naznaczone zmianami, nowymi orientacjami i postawami, w których tkwi nieprzerwanie ryzyko zabłądzenia lub niepowodzeń”¹⁷. W „społeczeństwie ryzyka” zdobycie zawodu nie gwarantuje podjęcia pracy, okresy zatrudnienia przeplatają się z okresami bezrobocia, w związku z czym, zdaniem Franza Hamburgera, „otwarte jest pytanie, jaka winna być właściwa odpowiedź pracy socjalnej na indywidualizację sytuacji życiowych, pluralizację stylów życia, erozję normalnej biografii, odstandaryzowanie stosunków międzyludzkich”¹⁸.

W sytuacji konieczności poszukiwania odpowiedzi na pytania o to jak dotrzeć do przyczyn „nienormalnej” biografii oraz jak im przeciwdziałać, metoda biograficzna może znacznie wzbogacić warsztat pracownika socjalnego o metodę diagnozy, która umożliwi zrekonstruowanie obecnej sytuacji podopiecznego, dotarcie do przyczyn tej sytuacji oraz dokonanie oceny jej uwarunkowań. Ponadto pracownik socjalny poprzez materiały biograficzne może spojrzeć „oczyma” swoich podopiecznych, zarówno na swoją pracę, jak i pracę swoich współpracowników, uzyskać potwierdzenie skuteczności podejmowanych działań.

¹⁷ Gruber E., *Modernizacja poprzez zwiększanie elastyczności kształcenia ustawicznego*, [w:] *Perspektywy i tendencje edukacji dorosłych*, redakcja polskiego wydania Ewa Przybylska, Warszawa, 2002, s. 19.

¹⁸ Hamburger F., *Aktualna dyskusja w niemieckiej pedagogice społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna - praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze*, pod redakcją E. Marynowicz - Hetki, J. Piekarskiego, D. Urbaniak -Zając, Katowice, 1998, s. 30.